

KANT: Assaig per introduir en filosofia el concepte de magnitud negativa i Somnis d'un visionari explicats per somnis de la metafísica (comentari)

Jaume CASALS PONS

«Als vint la xerinola, als trenta la força, als quaranta l'enteniment, als cinquanta les pessetes i als seixanta a fer punyetes». No es pot dir que, malgrat la distància que els separa de la *Crítica de la raó pura*, l'*Assaig per introduir en filosofia el concepte de magnitud negativa* (1763) i el *Somnis d'un visionari explicats per somnis de la metafísica* (1766) siguin escrits de joventut. Responen, segons l'adagi, al període d'enteniment de l'autor. Si bé ens presenten un Kant més imperfecte, esquerdat i proper, hem de dir que Kant balbuceja con molts altres haurien volgut enraonar. La llarga bellesa i la precisió dels títols en són una prova. Aquests opuscles ens ofereixen, per una banda, la vessant angixosa que la perfecció sorprenent —que no és contradictòria amb les ambigüitats de vocabulari, ni amb les múltiples qüestions d'estructura que resten per resoldre— i potser massa cristal·lina de la *Crítica de la raó pura* ha d'amagar. Per l'altra, en canvi, esbossen moltes de les heterogènies intuïcions que han fet de Kant un clàssic poc clàssic de la filosofia. No ens estranyem, doncs, en descobrir que els textos esmentats resulten utilíssims a l'hora d'apromptar-se per abordar el que s'ha anomenat la seva etapa crítica, formada pels textos posteriors a la *Dissertació del 1770*. Pretenem dir amb això que «precític» o «crític» no significa gaire més que «abans» o «després» d'una obra molt important. La perspectiva que ens proporcionen l'*Assaig* i el *Somnis* ens lliura tot el que té de «seny» o «bon sentit» o «raonabilitat» la significació del mot «Vernunft», bona part del que té de positiu la *Crítica del seny pur*. Títol força escaient per a un abundant conjunt de planes constructives de la *KrV*. L'objectiu d'aquest discret treball és subscriure aquesta impressió que sovint desperta la lectura de Kant: formes prussianes a continguts britànics. Impressió que biogràficament i genèticament es confirma. Podem dir que l'ús estrictament lògic o crític de la raó és l'única garantia d'un coneixement teòric cert. És dur d'acceptar. Però, ben pensat, potser sí que això descriu la barreja mental —no psicològica— que tinc quan veig el que veig, miro el que miro, sento el que sento. Tanmateix, el filòsof sabia molt abans tot el que va dir a la *KrV*, però no sabia com dir-ho.

El contingut d'aquests dos opuscles no s'allunya gens de les valoracions globals que Kant farà, després, de la seva pròpia obra. A la

Crítica és un punt de partida el que aquí és una simple conclusió. Els quinze anys que els separen marquen la diferència que hi ha entre una reflexió —un assaig problemàtic— i una demostració. Tal com veurem més endavant, aquestes paraules de la Metodologia Transcendental no diuen, si no fos pel pes específic de les planes que les precedeixen, res de nou respecte als darrers paràgrafs del *Somnis*: «Quan sento parlar d'un cervell poc comú que ha destruït (amb els seus arguments) la llibertat de la voluntat humana, l'esperança d'una vida futura i l'existència de Déu, m'interessa de llegir el seu llibre, car confio que el seu talent estengui més enllà els meus coneixements. Sé perfectament per endavant i amb certesa que no haurà destruït res de tot això; no és que jo ja em cregui en possessió de proves irrefutables en favor d'aquestes proposicions fonamentals; però la crítica transcendental, que m'ha mostrat tots els materials de la nostra raó pura, m'ha persuadit completament del fet que si bé la raó és enterament incapaç d'establir, en aquest camp, assercions afirmatives, encara n'és més, d'incapaç, d'afirmar sobre aquestes qüestions alguna cosa negativa. Efectivament, en què recolzarà aquest pretès cervell el coneixement que no hi ha Ésser suprem? Aquesta proposició cau fora de l'experiència possible i, per tant, fora dels límits de tot coneixement humà»¹.

El Kant pre-crític, però, pot caure més fàcilment en l'escepticisme. Cosa que no farà, de cap manera, el crític: no s'accontentarà amb mostrar que la raó té límits, sinó que demostrarà per conceptes quins són aquests límits determinats. No obstant això, i tal com succeeix en tota postpredicció històrica, ara que ja ha passat, sí que ens atrevim a fer una innocent recepta culinària: si sumem al criteri, plenament justificat, que la metafísica és insatisfactòria (*Assaig* i *Somnis*) la teoria transcendental de l'espai i el temps (*Dissertació 1770*) i ho deixem reposar durant deu anys meditatis, sembla que, forçosament, sense més requisits que el d'aprofundir en un mètode d'exposició i demostració, apareix automàticament la *Crítica de la raó pura* i l'halo de la crítica de la moral. És probable que a cops la saviesa arribi de sobte. Aquest no és el cas de Kant. Des del 1763, com a mínim, ja contempla la teoria de la ciència com l'única pneumatologia possible.

¹ *Crítica de la raó pura* (A 753) (B 781).

L'«Assaig»

L'Assaig per introduir en filosofia el concepte de magnitud negativa s'inscriu de ple a la disciplina que Kant anomenarà després *Metafísica de la Naturalesa o Física Pura*. El títol és força revelador: a través d'un tema d'aparença discreta podem esbrinar, més o menys inductivament, quines són les característiques primordials dels conceptes filosòfics, quin és l'àmbit de la filosofia respecte al de la ciència i, finalment, quin és l'estatut del propi Assaig, és a dir quin és el saber capaç d'introduir en filosofia conceptes científics i on vol anar a parar l'autor amb aquest exercici. Val a dir que aquella «aparença discreta» del tema de l'opuscle ha estat molt ben elegida. El concepte de magnitud negativa, en el seu esdevenir filosòfic, en la seva unívoca realitat filosòfica i no gens científica, potser, és l'excusa per mostrar la distinció essencial entre principis lògics i principis reals. Però representa també una excusa molt més gruixuda: la necessària per descobrir els límits de la coneixença natural i per a la formulació dels principis filosòfics superiors de la mecànica pura, del funcionament de l'univers. Les conseqüències de la «introducció» del concepte de magnitud negativa en filosofia són d'envergadura. Introduir-lo vol dir fonamentar el principi d'oposició real com a base del pensament i de la Natura. Un sol principi-perspectiva, una sola formalitat que ho explica tot. Però fins a la *KrV* no sabrem ben bé per què ho explica.

Vet aquí el recorregut monòdic de l'obra. La metafísica sovint s'enfronta a la matemàtica i n'embruta la clarividència. L'Assaig pretén fer el contrari, aprofitar-se'n. El model que la ciència ens ofereix del concepte de magnitud negativa és un punt de partença. Les magnituds negatives no són negacions de magnituds sinó quelcom de positiu en si, senzillament oposat a la magnitud positiva que ens serveix de referència. L'atracció negativa, per exemple, no és el repòs —una absència o negativitat absoluta—, sinó la veritable repulsió. «Heus aquí la font del concepte matemàtic de "magnitud negativa"». Una magnitud és negativa en relació a una altra magnitud en tant que no es pot afegir a aquesta sinó en oposició, és a dir, en tant que l'una fa desaparèixer en l'altra una magnitud igual a si mateixa². La po-

sitivitat real d'allò que circumstancialment s'anomena negatiu permet de concebre una representació completa del múltiple teixit universal. I és obvi que aquesta representació, malgrat que sigui objecte de coneixement pur, no és independent de l'efectivitat del món, que resulta ser el marc de les seves determinacions concretes.

Marxant de l'àmbit de la mera formalitat lògica, però sense abandonar-lo del tot, es pot pensar que el no-ésser és. Seguint la lliçó, probablement desconeguda, de Plató al *Sofista*, Kant s'adona de les virtuts d'aquesta rellosca direcció de la filosofia: lògica ontològica. Neutralitat i asèpsia suficients a causa de l'abstracta perspectiva, però realitat i compromís indubtable sobre els objectes perseguits. El camp de la negació positiva és el més propi i fecund de la filosofia: sense cap dubte ni salt perillós es pot passar del pensament a la realitat i viceversa. Els principis de la raó i els del món són els mateixos. L'univers infinit es fa tal com diuen els principis previs, però determinats, del seu coneixement. El perspectivisme de la negació glossa l'ordre essencial de l'existència. Una sèrie de quatre negacions defineix quatre sèries d'infinites negacions i afirmacions possibles. L'ésser, com a objecte, pensa; l'home només descobreix, simpatitza.

Però tot això s'ha de valorar, s'ha de situar com a fonament en el marc dels actes. És a l'orientació que prenen aquests que es distingeixen entre si les savieses dels diferents savis: Kant no cau en el vici de convertir el món en l'objectiu de la metafísica. No cal esperar la *KrV* per a veure que és així. La filosofia crítica de l'Assaig, la transcendentalitat de la qual només s'endevina, defineix la seva tasca donant exemple. La metafísica com a epistemologia és el saber sense progrés: descriu els límits de l'home i neteja el camí de la ciència, del coneixement empíric per conceptes. La matemàtica fa un paper simètric, respecte a la ciència natural, al de la filosofia. Tot el que en aquesta és abstracció i formalitat orientada, en aquella és concreció pura, construcció autosuficient on el progrés no reclama cap premi. La filosofia posa l'adob al terreny i estudia el traçat del camí de la ciència natural que han de llaurar les eines de la matemàtica. Però sense la

² Assaig per introduir en filosofia el concepte de magni-

tud negativa, Kant's gesammelte Schriften, ed. de l'Acadèmia Alemanya de les Ciències, vol. II, 1912, Berlin (Georg Reimer), p. 174.

misèria dels sentits no hi ha vianants. En això, vist per descomptat des del present, Plató i Kant són rivals irreconciliables. La filosofia esclava de la ciència, el saber esclau de l'acció, el progrés de l'home alliberat del ritme del progrés de la ciència!

Contemplant en aquest escenari, el concepte de magnitud negativa dóna peu a la idea d'oposició real contrastada amb la d'oposició lògica. És el nucli de l'obra. L'oposició lògica expressa un absurd. Una cosa que sigui A i no A alhora és un no-res. La incompatibilitat real, en canvi, només es produeix quan «donades dues coses com a principis positius, l'una destrueix la conseqüència de l'altra»³. «Arreu on hi ha un principi positiu i on la conseqüència és zero, hi ha una oposició real»⁴. La matemàtica expressa aquesta oposició amb els signes «+» i «-». Les magnituds qualificades per a ambdós signes són reals, l'una no és absència de l'altra. L'oposició és real. Els signes positiu i negatiu no són absoluts més que referits entre si. Anomenar una magnitud «positiva» i la seva oposada «negativa» és arbitrari. Tot és positivitat que s'equilibra. La privació és la negació-conseqüència-d'una-oposició real. L'absència o manca és tota negació que no deriva d'aquesta mena d'incompatibilitat. En un sistema físic determinat s'ha de distingir clarament entre el repòs per manca i el repòs per privació.

Fins ara hem vist els fonaments científics del concepte de magnitud negativa. Afegim, però, que el concepte essencial que Kant tracta d'introduir en filosofia és, més aviat, tot i que es correspon amb l'anterior, el d'oposició real. Resseguim a continuació alguns breus exemples d'aplicació d'aquest concepte a la temàtica pròpiament filosòfica. La impenetrabilitat dels cossos n'és un. És «atracció negativa». El desplaer és un plaer negatiu. Sembla que el càlcul de plaers és objecte de la filosofia. Kant fins i tot arriba a una pedagògica quantificació. El plaer contraresta el desplaer. No és el mateix un talent pensat que un talent tingut, però aparentment sí que és el mateix un talent plagut que un talent tingut. El filòsof estudia la dinàmica de les afeccions de l'esperit en tant que afeccions. Per aquest camí es pot arribar a una definició filosòfica d'«indiferència»: un estat que no és degut a l'equilibri de

plaer i desplaer sinó a l'absència d'uns tals principis. Els errors, que no s'han de confondre amb la veritat de les proposicions negatives, són veritats negatives. Una refutació és una prova negativa. A la filosofia pràctica, com a exemple del concepte a assajar, hi trobem el mèrit i el desmèrit. Si hi ha virtut en joc és perquè hi ha llei interior. Deixar de complir és una acció negativa-positiva real. Si estimar és el nostre deure, entre no estimar i odiar només hi ha diferència de grau.

Kant no té en compte, però, que al davant d'aquests exemples és possible que el lector sospiti, entre moltes altres qüestions discutibles, que la dificultat de distingir entre la manca i la privació no respon a un problema de fets⁵; és una dificultat que interessa solucionar més a la filosofia que a la ciència. L'abusiva exemplificació precedent no és imprescindible per a assolir l'objectiu inicial del treball. Porta massa lluny i sense necessitat uns conceptes que immediatament acabarà de perfilar. Podem prescindir perfectament del contingut del paràgraf anterior, encara que respongui a tota una secció de les tres que té l'opuscle.

El mètode filosòfic és l'assaig. L'autor ho defensa així. Ens interessa saber com una acció que ha succeït ha pogut ser interrompuda, ha deixat de ser. Mai no n'estarem del tot convençuts. Ens hem de situar, per tal d'explicar la realitat dels fenòmens, en un terreny de doble vessant, dinàmic i mai definitiu, entre la representació determinada i l'abstracció. L'abstracció és una atenció negativa, la destrucció de certes representacions clares, la inversió del procés pel qual aquestes es formen. El resultat d'aquesta doble tendència del pensament és sempre un estat tèrbol que desperta l'interès, que amaga la potència del desig d'aprendre i respon plenament a les ambigüitats de la relació que tenim amb el nostre entorn. El zero del moviment basculant entre abstracció i representació oculta una gran intensitat, molt difícil de resoldre i de canalitzar. Igual que el món, doncs, la nostra ànima també està sotmesa al principi d'oposició real: la dinàmica

³ *Ibid.*, p. 175.

⁴ *Ibid.*, p. 177.

⁵ Tal com hem dit més amunt, cal circumscriure's a un determinat i sempre relatiu sistema físic per poder fer la distinció —aleshores òbvia— entre manca i privació. La noció de «sistema físic» la devem a Bruno i és imprescindible per a la intel·lecció de la mecànica clàssica. Les males intencions de Kant no tenen l'excusa de la ignorància.

d'aparició i desaparició de representacions s'explica precisament per la presència de representacions negatives o, millor, de representacions que actuen negativament segons la referència de la positivitat de les representacions anteriors. Dels mecanismes que permeten l'ordenació d'aquest anar i venir de claredat i confusió, Bergson en dirà, posteriorment, idees o conceptes. No és una mala definició del que Kant, a la *KrV*, anomena categories. Els dos autors són adversaris, potser, en l'esperit, però no en la tècnica de filosofar.

La introducció en filosofia del concepte de magnitud negativa ens ha permès descobrir que el principi d'oposició real és útil, també, per a descriure disposicions de l'esperit. Kant enuncia, aleshores, dues proposicions tan vàlides per a la naturalesa com per al coneixement i les afecions que en tenim. En un sentit estrictament teòric, els principis de la naturalesa i del coneixement són els mateixos. Portat a les darreres conseqüències, naturalesa i coneixement s'identifiquen com a creació del nostre esperit objectiu. Els perills que amenacen aquesta frase es dissolen ràpidament si tenim en compte la breu distinció que hem fet abans entre Kant i Plató i recordem el text de la *KrV* sobre la refutació de l'idealisme. Text que comença a esbossar-se com a premissa del discurs seguit a l'*Assaig*.

Aquestes dues proposicions de la metafísica de la naturalesa són:

«La primera proposició és aquesta: en tots els canvis naturals que s'esdevenen al món, la suma del positiu no augmenta ni disminueix, en tant que hom l'avalua addicionant les posicions semblants (no posicions oposades) i sostraint les unes de les altres les posicions realment oposades».

«La segona proposició és la següent: tots els principis reals de l'univers, si s'addicionen els que s'acorden i se sostrauen els que s'oposen entre ells, donen un resultat igual a zero»⁶.

La primera és la condició de possibilitat filosòfica de l'enunciació dels principis físics de la conservació de la matèria, energia, moviment... La segona és condició de possibilitat del càlcul a la mecànica newtoniana. L'ordre d'un sistema físic, d'un subconjunt arbitràriament determinat de l'univers, no té sentit sense aquesta referència a la totalitat. És la llei dels infinits moviments fi-

nits en la quietud infinita, la compatibilitat del temps del món amb l'eternitat de l'inabordable o de l'incondicionat. Per la postulada presència de Déu aquest zero no implica la desaparició de l'entitat consistent del món. El principi d'oposició real el fa intel·ligible. La positivitat de tota realitat possible no impedeix que, concebut en si, el món romangui en l'esmentat equilibri. Ambdues proposicions no neguen el creixement del món ni el progrés. Parlen tan sols de relacions, de la forma de l'en si i no de l'en si pròpiament dit.

Així prepara, Kant, les bases de la seva revolució copernicana. «Hi ha alguna cosa gran i, al meu entendre, molt correcta al pensament del Sr. Leibniz: l'ànima, amb el seu poder de representació, està en contacte amb tot l'univers, per bé que tan sols una ínfima part d'aquestes representacions sigui clara. De fet, totes les espècies de conceptes han de recolzar en l'activitat interna del nostre esperit, com en llur principi. Els objectes exteriors poden contenir la condició sota la qual es presenten d'una manera o altra, però no la força de produir-les realment. La facultat de pensar de l'ànima ha de contenir els principis reals de tots els meus pensaments, i els fenòmens de coneixements que apareixen i desapareixen han de ser atribuïts, seguint tota aparença, a l'acord o a l'oposició de tota aquesta activitat»⁷.

Esmentem de passada que en aquestes darreres planes de l'opuscle l'autor no oblida de fer algunes al·lusions a la impossibilitat de construir una moral normativa⁸. El terreny de la moral s'escapa dels principis del coneixement. Cadascú és jutge de si mateix. I només ho és de tots aquell que hi veu en el més profund dels cors.

El problema més greu de Kant, que té, com sempre, el perill d'expressió dels problemes importants, ja està insinuat en aquesta obra. Sempre hem conegut bé, només podem conèixer d'una manera. Però hem dit malament el que fèiem en conèixer, hem pensat malament, hem cregut abastar impossibles, hem entès viciósament les nostres virtuts. Hem pecat «a la cartesiana». En un sentit empíric estricte, la sensibilitat i l'enteniment són infal·libles⁹, la raó ens porta a

⁷ *Ibid.*, pp. 199-200.

⁸ Conflicte que potser contradiu les pretensions de la *Metafísica dels costums*.

⁹ Cfr. ARISTÒTIL: *De Anima*, III llibre.

⁶ *Ibid.*, p. 194 i p. 197, respectivament.

l'error. Fent un símil de la terminologia que l'*Assaig* ens subministra, podem dir que els coneixements de la raó de vegades s'oposen lògicament, són contradictoris en el sentit que fan possible referir A i no A a un mateix objecte (Antinòmies). Els coneixements de l'enteniment, en canvi, només poden formar oposicions reals, positives en conjunt i en cadascun dels seus components. Pretendre treure continguts nous de l'anàlisi de conceptes és fal·laç. Els principis lògics són molt fàcils. La labor de construcció d'un món ideal perfectament col·ligat és una pèrdua de temps. En podem fer mil més d'igualment perfectes. Qui m'explica, a mi, per què una cosa sorgeix d'una altra sense seguir la regla de la identitat? Això és el que m'importa. Per què veig efectius els principis reals que m'invento? Per què no sé res de la interioritat i les raons de les coses independents de mi? Això és el que m'importa. Els principis són absurds si els interpretem més enllà de l'experiència possible. Sense la perspectiva de les dades rebudes, no podem dir res de la Natura. Del principi lògic deduíem tot un edifici buit de proposicions buides. El principi real no permet un abús semblant: res no se'n segueix que no tingui recolzament empíric. «Quan miro una certa cosa com si fos la causa d'una altra o bé li atribueixo el concepte de força, ja he concebut en ella la relació del principi real amb la conseqüència»¹⁰. Conec, i no sé el perquè. No hi ha manera humana de fer intel·ligible l'oposició real: com és que, per tal que una cosa existeixi, una altra es troba destruïda? No obstant això, és real. Hi ha necessitats físiques inabordables per una explicació ideal, lògica, que segueixi el principi de contradicció exclusivament. «Finalment, la relació d'un principi real amb alguna cosa, que d'aquesta manera ha estat posada o destruïda, no pot en absolut posar-se de manifest amb un judici, sinó solament amb un concepte, que l'anàlisi permet de reduir a conceptes més simples de principis reals; de manera que finalment tot el nostre coneixement d'aquesta relació es resol en conceptes simples i inanalitzables de principis reals, la relació amb la conseqüència dels quals no pot aclarir-se per cap biaix»¹¹.

A l'*Assaig*, el neguit del «no podem» arriba a

un màxim. A la *KrV* s'obra la calma: s'afirma tranquil·lament, rigorosament, que no podem ni devem.

El «*Somnis*»

Si abans hem qualificat el discurs de l'*Assaig* de «monòdic», ara no tenim més remei que qualificar el del *Somnis* de «polifònic». En efecte, l'opuscle conté gran quantitat de temes que no es dispersen gràcies a dos criteris d'harmonia: Swedenborg —el visionari en qüestió— i la corroboració dels resultats obtinguts a les planes finals de l'*Assaig*. Ens enfrontem a una obra problemàtica, plena d'ironia, ambigüitats i intrepideses filosòfiques. Els títols dels diferents apartats són prou eloqüents: «Un nus metafísic embolicat que hom pot elegir de desfer o de tallar», «Fragment de filosofia oculta que té com a fi entrar en comunicació amb el món dels esperits», «Anticàbala. Fragment de filosofia corrent, per fer justícia a aquest comerç amb el món dels esperits», «Narració que el lector haurà de verificar, tal com se li recomana, de la manera que vulgui», «Viatge extàtic d'un entusiasta a través del món dels esperits». A la biografia intel·lectual de Kant respon al seu moment més escèptic i, per consegüent, de crítica radical al racionalisme. De la proximitat de temes interessants que mereixerien, cadascun, com a mínim, tot un tractat en exclusiva, nosaltres tan sols destacarem, a continuació, aquells que s'adeqüen millor a la perspectiva de la *KrV*.

La dificultat per distingir, en aquest text, el criticat i el no criticat, el bo i el dolent dels pensaments que s'exposen respon, de fet, a la intenció del mateix autor. «La follia i l'enteniment tenen fronteres tan indistintes que és difícil arribar lluny en un d'aquests dominis sense fer de vegades una petita incursió en l'altre (...) Abandono, per consegüent, a les conveniències del lector la cura de resoldre en els seus elements, al relat meravellós en què m'he endinsat, aquesta mescla de raó i de credulitat, i de xifrar la proporció en què aquests dos ingredients intervenen a la meua forma de pensar»¹².

Però, finalment, l'actitud de Kant s'explica

¹⁰ KANT, *Assaig*..., p. 203.

¹¹ *Ibid.*, p. 204.

¹² *Somnis d'un visionari*, ed. cit. Ac. A. de les Ciències, vol. II, p. 356.

per l'intent d'una aventura que culmina amb l'elaboració de les obres del període crític: mesclar-se per última vegada amb les peripècies i frivoltats de la metafísica per tal de no haver-ho de fer mai més i limitar-se a l'útil. El cas exagerat de Swedenborg, un visionari que resol problemes impossibles i endevina qualsevol batxilleria mitjançant el contacte íntim i directe amb el regne dels esperits teoritzat a la seva eixelebrada obra *Arcana Caelestia*, resulta ideal com a cap de turc de tota la tradició filosòfica idealista. L'exposició i crítica d'aquestes audàcies de la raó dona peu a la presentació dels «limitats» ideals kantians.

No cal arribar al terreny de l'esperit i la seva compatibilitat o incompatibilitat amb la matèria per determinar quins són els límits del coneixement. L'experiència pot fer descobrir que les coses materials posseeixen forces —la resistència a ser penetrades, per exemple—, però mai no en podrà fer concebre la possibilitat. El judici sobre tot allò que no és empíric està permanentment en suspens; el «sí» o el «no» sobre la seva existència són hipòtesis lliures, injustificables. Més enllà de les fronteres del coneixement tot és possible perquè no en sabem res. «Podem admetre, doncs, la possibilitat d'éssers immaterials sense témer de ser refutats, així com sense cap esperança de poder provar-la amb arguments racionals»¹³. Ens hem situat als límits inferiors o negatius de la Crítica. Recordem el paràgraf de la *Metodologia Transcendental* que hem citat a la introducció. Sabem què podem i què no podem conèixer; però, de moment, no disposem dels elements necessaris per a especificar i fonamentar els motius d'aquest «poder».

El coneixement s'ha d'atenir a l'experiència perquè aquesta és l'única referència que té. Qui ens diu que això que anomenem cosa en si o, a cops, matèria no pot ser una il·lusió de les nostres limitacions sensorials? Potser per la nostra finitud entenem necessari el substracte. És la relació entre els objectes qui crea l'extensió. Si circumscrivim la nostra visió del món a la unitat, el món desapareix com a tal. No hi ha res d'extens en si. L'extensió és una manera de veure humana, perquè la relació és una manera de veure humana. Som nosaltres els que ordenem el món que se'ns presenta per ser conegut. «On sento,

vet aquí on sóc»¹⁴. Segons això, no hi ha motius prou poderosos per creure que l'ànima s'hagi de distingir essencialment de la matèria. L'activitat interna de les substàncies fa efectiva l'activitat externa. Però, què vol dir «intern»? Les nostres pròpies limitacions serveixen, alhora, per fer aquesta distinció entre el que és intern i el que és extern¹⁵. L'animisme, en les seves múltiples interpretacions, és un resultat de la covardia intel·lectual. El fet d'invocar principis immaterials per explicar el món és «un refugi de la filosofia peresosa».

És possible que el regne dels esperits guardi entre els seus elements un contacte independent de la matèria. Però això interessa en un àmbit distint de l'àmbit del coneixement. El sentiment moral podria ser «la sensació d'aquesta dependència de la voluntat individual envers la voluntat general»¹⁶. Kant avança, en aquestes planes, el tema schopenhauerià del món com a voluntat i representació.

Es poden aventurar moltes explicacions si ens instal·lem al món hipotètic dels esperits. Allà, present, passat i avenir formen una sola peça, una sola obra que només es desenvolupa en el teatre de les relacions temporals. El temps infinit és la manera humana de veure l'eternitat de Déu. L'home resulta ser, aleshores, l'ésser privilegiat: enllaça el món visible amb l'invisible. Però això mostra precisament la seva limitació sensorial i, per tant, la seva defectuosa infinitud racional¹⁷: visible i invisible són dues versions d'una sola cosa.

Aquestes especulacions, malgrat tot, no valen sinó negativament per a adonar-nos de la nostra misèria. Es poden aplicar a qualsevol relat de la metafísica, tingui el caire que tingui. Explicar-ho tot equival a no explicar res. La metafísica o bé és buida o bé somia. La intersubjectivitat no-

¹⁴ *Ibid.*, p. 324.

¹⁵ No ens podem estar, aquí, de fer una nova al·lusió a Bergson. Si bé és adversari de Kant no es pot queixar dels elements que Kant li proporciona en aquest text (Cfr. primeres planes de *Matière et Mémoire*). Ambdós beuen d'una mateixa font: Leibniz.

¹⁶ *Ibid.*, p. 335.

¹⁷ La finitud dels sentits garanteix i assegura el coneixement erroni infinit de tot el que s'ignora si roman o no més enllà de l'experiència. Una raó autosuficient, autolimitada, sense temptacions és contradictòria amb les possibilitats de l'home. Seria una raó perfecta. Seria el mode humà d'entendre i expressar la intuïció de l'Intellectus Arquetipus.

¹³ *Ibid.*, p. 323.

més es dóna a la vetlla, que es defineix per l'activitat plena dels sentits. Com deia Heràclit —en una citació que Kant atribueix erròniament a Aristòtil—, quan vetllem tenim un món comú¹⁸, quan somiem cadascú té el seu propi món.

La sensació determina també el lloc dels objectes. Quan la malaltia desplaça el «focus imaginarius» —el punt d'intersecció de les nostres percepcions— fora del cervell, aleshores les coses prenen vida pròpia, l'objecte imaginat es creu objecte real. Quina és, doncs, la referència que, sense preocupar-nos pel seu valor, podem prendre? L'única que tenim a la nostra disposició és l'experiència (si en poguéssim usar una de millor ho faríem). Atenim-nos-hi, doncs, amb la màxima força perquè «hi ha alguna follia que no es pugui conciliar amb una saviesa universal desproveïda de fonaments?»¹⁹.

Quan es diu que s'usa només la raó hom es troba en la major impuresa. Quan Kant diu que treballa i investiga sol amb la nua raó, defineix indirectament el valor d'aquesta: la raó només és útil i infal·lible quan tracta d'esbrinar quins són els límits inequívocs del coneixement. El que té de positiu la filosofia kantiana és la seva tasca de negació afirmativa, de limitació. Des d'una posició crítica, els sentits segueixen essent imperfectes, però no ens podem enganyar, no juguen amb nosaltres si nosaltres no som desconsiderats amb ells. La qüestió de l'engany es resol, curiosament, en el nostre propi si.

El principi de la vida mai no podrà ser positivament concebut, per molt que persistim a perseguir-lo. L'única metafísica possible és una «pneumatologia dels homes», una teoria de la seva necessària ignorància concernint una espècie conjectural d'éssers. En finalitzar aquestes disquisicions, que formen la primera de les dues parts del *Somnis*, Kant abandona tot el que fa referència als esperits. La mateixa saviesa recomana «limitar-se a la mediocritat si hom no pot assolir correctament la grandesa»²⁰.

A la segona part de l'opuscle l'autor resumeix la història força desconeguda²¹ i la doctrina de

Swedenborg. Nosaltres ho passarem per alt²². Tot seguit presenta un diluvi d'idees que al cap d'uns quants anys haurà de sistematitzar a la *Crítica de la raó pura*.

És molt difícil endinsar-se en els dominis de l'enteniment sense arriscar una incursió en els de la follia. Ambdós terrenys comparteixen fronteres bastant difuminades. Cal entendre bé els termes quan valorem les dues vessants de la crítica de la raó. L'afirmació del bon sentit i la negació de la raó pura s'identifiquen pel rigor amb el qual estan fetes. Això vol dir que el mètode no és, ni de lluny, el de l'opinió més o menys «sensata». Si Kant fa servir la metàfora de quedar-se sol amb la raó és, precisament, per tal d'abolir qualsevol intervenció social o històrica en el seu discurs autònom i reglamentat. Certes coses contràries al bon sentit són, molt sovint, acollides per gent raonable pel sol fet que tothom en parla. La feblesa de l'enteniment i la tafaeria permeten que barregem veritat i mentida sense cap mena d'escrúpols. El bon sentit reclama un esforç poques vegades realitzat.

Anticipant-se a l'elecció de la *KrV*, Kant ja proposa aquí una tercera via al davant de l'empirisme i el racionalisme radicals. Tercera via sense llicències ni conformismes. Si ens elevem al coneixement universal a partir de l'acumulació d'experiències, mai no en tindrem prou, sempre se'ns plantejarà un «per què» irresoluble. Conscients d'això, molts filòsofs han intentat partir del punt més alt. Aleshores, però, no se sap d'on se surt i encara menys on s'arriba. El pretès rigor dels racionalistes, en les seves deduccions metafísiques, està sotmès a un misteriós «clinamen» que fa derivar les raons cap al lloc que interessa al filòsof en qüestió. Els arguments sempre es poden emmotllar tendènciosament²³. La lògica, quan vol referir-se al món real independent, adapta amb massa facilitat els seus instruments als gustos dels consumidors. La filosofia, doncs, sempre ha fet el mateix, diu Kant. O bé simpli-

¹⁸ Diels, B 89.

¹⁹ KANT, *Somnis*..., p. 348.

²⁰ *Ibid.*, p. 352.

²¹ Cal assenyalar que Kant desconeixia fins l'ortografia del cognom d'aquest individu.

²² Kant resumeix així la doctrina de Swedenborg: «Un intèrpret futur conclourà d'això que Swedenborg és idealista, puix que refusa a la matèria d'aquest món una durada que li pertanyi pròpiament, i, per consegüent, podria no considerar-la sinó com un fenomen coherent, resultat de les relacions del món dels esperits.» (*Ibid.*, p. 364).

²³ Amb les *Antinòmies de la raó pura*, Kant ens convençrà que fins i tot sense fal·làcies ni «clinamen» és possible demostrar contraris.

fica l'experiència fins a convertir-la en entitats ideals, o bé sofistica la ideal tautologia fins aconseguir la metamorfosi de la forma pura en món efectivament real.

Al davant d'això els pensaments d'un visionari com Swedenborg potser resulten els més innocents. Les experiències enganyoses ensenyen més que els principis enganyosos trets de la raó. Si el suec ens presenta un univers ideal fet a la mida del que ell creu que és l'home, n'hi ha d'altres que presenten l'home fet a la mida d'uns principis impossibles i encara més aliens a la nostra condició.

A les darreres planes del *Somnis*, Kant descriu clarament quins són els seus criteris respecte a la metafísica. «La metafísica —el destí m'ha condemnat a estar-ne enamorat, de la metafísica, per bé que rarament pugui vanar-me dels seus favors vagues— ofereix dos avantatges. El primer és ordenar les qüestions que suscita l'ànima investigadora quan espia amb la raó les propietats amagades de les coses. Però, en això, massa sovint el resultat decep l'esperança i s'escapa un cop més de les nostres mans àvides (...). El segon és més apropiat a la naturalesa de l'enteniment humà i consisteix a veure si el problema suscitats també és determinat a partir d'allò que hom pot saber, i quina és la relació amb els conceptes experimentals en què han de recolzar constantment els nostres judicis. En aquest sentit, la metafísica és una ciència dels límits de la raó humana (...). Sens dubte no he determinat exactament aquesta frontera, però n'he dit prou perquè el lector consideri, en seguir aquesta meditació, que pot dispensar-se de tota investigació inútil sobre una qüestió les dades de la qual es trobin en un altre món diferent d'aquest on percep. He perdut, doncs, el meu temps per tal de guanyar-lo»²⁴. No és difícil endevinar en aquestes ratlles que el neguit no l'abandonarà fins que aconseguixi escriure la *Crítica de la raó pura*, i no hi ha dubte que l'esperit que les anima no està gaire lluny del de la seva obra monumental.

El mèrit de la saviesa és esbrinar, d'entre la infinitat de temes esporàdics que es presenten, aquells que importen a l'home. Fer una elecció raonada és màximament ambiciós perquè presuposa haver reconegut de ple i de ferm tot el camp del saber i de l'obrar. Tant aquest «elegir»

com el treball posterior que comporta responen a un ús lògic de la raó. Lògic en un nou sentit: crític, formal, regulador però no neutre, no tan sols basat en el principi de contradicció. Lògic vol dir que estudia, a més de les regles del pensament en general, les regles del coneixement i que mostra la impossibilitat o la possibilitat d'aquest, més enllà de l'experiència. D'una manera o altra la lògica de l'home ha d'estar compromesa amb el coneixement concret i positiu dels objectes naturals.

Tot el que hem dit corrobora el fet que, si tenim en compte que les bases originals de l'Estètica Transcendental ja estan contingudes a la *Dissertació 1770*, l'autènticament innovador de la *KrV* és la conversió que fa a l'Analítica Transcendental de totes aquestes negacions de l'impossible en afirmacions del possible de la coneixença. La Dialèctica Transcendental no és sinó una ampliació fonamentada del *Somnis d'un visionari*.

Recuperant una idea tradicional —que es troba present, per exemple, a tota l'obra de Montaigne²⁵—, Kant finalitza aquest opuscle denunciant tot el que és vanitós i arrogant de la ciència i la metafísica. La intel·lecció de l'espiritualitat de l'ànima no té res a veure amb la garantia d'una possible vida virtuosa. En tot cas es relaciona amb la pura activitat d'aquesta vida virtuosa en concret. «La veritable saviesa és companya de la senzillesa i, pel fet que en ella es troba el cor que mana l'enteniment, torna habitualment supèrflua tota la impedimenta del saber i els seus fins no saben què fer amb uns mitjans que mai no podran estar a disposició de tot-hom»²⁶.

Això li dona peu per a esbossar una crítica de la moral heteronòmica. No és moral estimar més el premi de la virtut que la virtut mateixa. «Així sembla més conforme a la humana natura i a la puresa dels costums de fonamentar en les percepcions d'una ànima ben constituïda l'espera d'un altre món, més aviat que, inversament, la seva bona conducta en l'esperança d'un món per venir»²⁷. El problema fonamental ve, de fet, d'aquest inexplicable instint de pujar muntanyes quan en tenim prou i de sobres amb la feina

²⁵ El duet Montaigne-Kant no és, de cap manera, «metafísicament dissonant».

²⁶ *Ibid.*, p. 372.

²⁷ *Ibid.*, p. 373.

²⁴ *Ibid.*, pp. 367-368.

que ens dóna el nostre jardí candorós²⁸. L'altruisme de Kant l'ha fet pujar muntanyes per estalviar-nos a nosaltres un esforç innecessari. No podem saber si va pensar, de vegades, que a no-

²⁸ Cfr. el final voltairià de l'opuscle: «Ocupem-nos de la nostra sort, anem al jardí i treballem!» (*Ibid.*, p. 373).

saltres també ens agradaria perdre el temps en aquestes excursions i que, a cops, ens és igual saber que podem o no podem fer o deixar de fer el que volem. Ell hi estaria d'acord. Però, si demostrar Déu i desbordar les fronteres és fal·laç, no és menys fal·laç pretendre que en algun moment algú ha cregut desbordar-les.